

AKTUÁLIS

MIT KUTAT A PETŐFI-KUTATÁS?¹

Amikor az ember a „kutatás” szót hallja, laboratóriumokra, úrszondákra, az Eötvös-ingára és hasonlókra gondol, s a tudományos kutatást leginkább olyan tevékenységgel azonosítja, amely az érzékszerveink által nem elérhető tények feltárására irányul. Így aztán mindjárt kételyei támadnak a címben szereplő kifejezés hallatán: ugyan mit jelent a „kutatás” szó a humán tudományokban, s mit kutathat egy Petőfi-kutató? Hol vannak a laboratóriumai, milyen eszközökkel pásztázza a Petőfi-jelenség érzékszervek által elérhetetlen tényeit? Egyáltalán: vannak ilyen tények a humán tudományokban?

Amikor a tényekről van szó, a humán tudományok művelői könnyedén visszalőnek (kisebbségi komplexusuk folytán van egy kis tudományelméleti előnyük természettudós kollégáikhoz képest). Miért gondoljátok ti, természettudósok, hogy a tények függetlenek az őket kutató tudós beállítottságától? Ellenőrzitek-e, hogy a laboratóriumokból, úrszondákból származó adatokat milyen előfeltevések alapján minősítitek tényeknek?

Ami pedig magát a kutatást illeti, a humán tudományok művelőinek ugyan nincsenek laboratóriumaik, nem foglalkoznak az érzékszervek elől elzárt tartományával a világnak, de az adatokat nekik is fáradságos munkával kell kibányászniuk – még ha könyv- és levéltárak búvárlása helyett egyre inkább a számítógép előtt ülve végzik is munkájukat (hála a forrásszövegek rohamosan előrehaladó digitalizálásának). Az előfeltevések vonatkozásában a humán tudományok (igényes) művelője kifejezetten büszke rá, hogy folyamatosan ellenőrzi ezeket, és megfontolja, milyen alapon minősítsen ténynek egy-egy adatot.

Ez a fajta reflexió nemcsak az előfeltevésekre terjed ki; arra is tekintettel van, hogy a tények – és a rájuk épülő tudományos eredmények – megalkotása nagyban függ azoktól a relevanciáktól, amelyeket a tudós saját előfeltevései alapján kialakít. Nemcsak különféle tényeket lehet alkotni az adatokból – aszerint, hogy milyen preferenciák vezérelnek a tudományos munkát –, de ugyanazokból a tényekből nagyon különböző tudományos eredmények is születhetnek. A humán tudomány művelője tehát azt tartja szem előtt, hogy eredményeinek hitelességét nemcsak az adatok megbízhatósága szavatolja (ez persze ezekben a tudományokban is alapvető követelmény), nem is feltétlenül a rendszerezés módszerei biztosítják (természetesen ez is elengedhetetlen); a legfontosabb azoknak az előfeltevések a szigorú kontrollja, amelyek a tudományos tevékenységben érvényesített relevanciákat meghatározzák. Így azt is elkerülheti, hogy olyan elméletek, ideológiák kiszolgálójává váljon, amelyek kívül esnek a tudomány körén.

A Petőfi-kutatás története jól leírható ennek a tudományos önreflexiónak a fokozatos – bár visszaesésektől korántsem mentes – előretöréseként (megjegyzendő, hogy a kutatásnak – amint az a mai konferencián is szóba fog kerülni – erre a folyamatra is megkülönböztetett

¹ Elhangzott 2022. november 7-én Budapesten *A Petőfi-kutatás helyzete: eredmények és feladatok* című konferencia bevezőjeként a Magyar Tudományos Akadémián.

figyelmet kell fordítania). A kezdeti időszakot az ellenőrizetlen előfeltevések és preferenciák, illetve a szövegek, kontextusok, életrajzi adatok tendenciózus kezelése jellemezte. A nemzeti irodalom mibenlétének meghatározására irányuló különböző elméletek eleve ellentétesen ítélték Petőfi felől; Toldy Ferenc, aki a nemzeti irodalom lényegét a magas irodalmiság nemzetiesítésében látta, mindent elkövetett, hogy kisebbitse a népiesség jegyében induló Petőfi irodalomtörténeti jelentőségét, míg Gyulai Pál, aki a nemzeti irodalom kibontakozását a népi gyökerek szárba szökkenésétől remélte, Petőfi líráját korszakos jelentőségűnek minősítette. Am azokat a szövegeket, amelyek nem illettek ebbe a képbe, lebecsülte – magas labdát adván ezzel a következő nemzedéknek; az ifjabbak ugyanis azokat a Petőfi-szövegeket preferálták, amelyek a modern személyiség önkifejezéseként voltak értelmezhetők. Petőfi életműve persze épp elég gazdag és épp elég ellentmondásos ahhoz, hogy a különféle (ellenőrizetlen) előfeltevések képviselői megtalálhassák benne saját elméletük igazolását – kihasználva a költő egyre erősödő kultuszát is.

A tudományos előfeltevések ellenőrzött használatát Horváth János centenáriumi monográfiája honosította meg – ettől azonban még az ő eredményei is felülbírálnak maradtak. Nemcsak azért, mert a Petőfi-kutatás azóta óriási adatmennyiséget tárt föl, hanem azért is, mert Horváth nem vonta kritika alá azt a szellemtörténeti háttérű előfeltevését, hogy Petőfi költészete levezethető jelleméből, s azt a modern történetiszemléletből fakadó tételét sem, hogy a Petőfi-költészet alakulása („fejlődése”) elbeszélhető egybefüggő történetként.

A posztmodernnek nevezett korszak nemcsak az önreflexióra való hajlamot fokozta, de a kutatás spektrumának szélesedése szempontjából is kedvező körülményeket teremtett. Nem kísért immár a pozitivisták ténykultusz korlátozó normarendszere, a szellemtörténet karakterológiai szempontú módszertana, vagy éppen a szövegimmanencia újkriticista doktrínája, s ha nem kötelező, nem is tiltott a Petőfi-versek politikai vonatkozásainak kutatása; relevánssá váltak a szekunder Petőfi-szövegek – a fordítások, a levelezés –, a közköltészeti dimenzió új távlatot nyitott Petőfi sokat emlegetett népiességének értelmezéséhez – hogy a digitális technika kínálta lehetőségekről már ne is beszéljünk.

A tudományos kutatás iránt támasztott elvárások teljesülésének legkedvezőbb terepe ugyanakkor a kritikai kiadás. Aki kritikai kiadást készít, óriási adatmennyiséggel dolgozik, gondosan megválasztja az adatok kezelésére vonatkozó módszertani eljárásait, kritikailag viszonyul saját előfeltevéseihez, igyekszik a lehető legnagyobb empátiával kezelni a sajátjával ellentétes preferenciákat, és kerüli, hogy magyarázatai valamiféle „nagy elbeszélés” rendjét kövessék.

Petőfi a magyar kollektív emlékezet, a magyar nemzeti identitás meghatározó tényezője. Alakját legendák veszik körül, életművét ma is ideológiák igazolására használják. Ezek a jelenségek ugyanakkor mindenfajta kultuszhoz hozzátartoznak. A tudománynak nem az a feladata, hogy nyíltan harcba szálljon a kultusz eme jelenségeivel, hanem az, hogy (Milbacher Róbert kifejezésével) tudományos módszerekkel feltárja azt a háttérrel, amelyből ezek a legendák, ideológiák származnak. Így örömkre szolgálhat, hogy a Magyar Tudományos Akadémia a Petőfi-kutatás eredményeinek és feladatainak számbavételével ünnepli meg a költő születésének kétszázadik évfordulóját.

S. VARGA PÁL

Debreceni Egyetem
Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet
Debrecen/Debřetin, Egyetem tér 1
varga.pal@arts.unideb.hu